

א. ברוידס / פגישות ושיחות

על פרוגרמות ואהבה

ושרניחובסקי הוחזק כאחד תם, כילד מגודל ומפתיע במשבתו. אך עם התכונה הנאיבית בדרך דיבור והתנהגות, היתה בו מידת-הכמה משלו, חכמת-משוררים מיוחדת בטיבה. היתה לו ראיית-נפש ותגובת נפש ספונטאנית בענייני יחיד וציבור.

פעם אחת (קיץ תרצ"ב) עברתי עם שרניחובסקי ברחוב אלנבי פינת ברנר בת"א, ולרגע קט נשתהינו לקול התנצחות ותגרה בפומבי בין אנשי השמאל בהסתדרות העובדים לבין חסדי הכיוון הרבייוניסטי. המחזה הרגיו אותו ולמראה החיכוך הפוליטי הפנימי המחריף בחיינו, ביטא את מורת רוחו בנוסח האופייני לו: עולם של פרוגרמות. מפלגה מפלגה ופרוגרמה שלה. אין אתה יכול לזוז בלי פרוגרמה. כובלים אותך בסעיפ-סעיפים של פרוגרמה, גם בספרות ובאמנות פשה הנגע הפרוגרמתי. אבל יצר-החיים הבריא דוחה כל זה. חושינו הטבעיים הם מעל תיאוריות ופרר-גרמות. אמור לי, בבקשה, איך אפשר לחשוק בהתאם לפרוגרמה? אני מימי לא עשיתי אהבה לפי פרוגרמה, לא פרוגרמות אנו צדיכים, אלא אהבה, אהבת-אחים, אהבת ישראל.

החלפת אכסניה בגלל טרדן

ולא כביאליק, עשוי היה שרניחובסקי להתהלך לבדו, להיות עם עצמו, בלי שינדקק

לבני-לווייה. הוא הסתייג מאנשים, שלא הכירם די הצורך, בטרם יעמוד על טיבם מקרוב. הוא לא סבל כשפנו אליו ללא סיבה מספקת. לביקורי שלי כבר הורגל וראה אותי כממלא תפקיד מעשי. עם זאת, לפעמים כשנזדרו, לא נמנע להעיר: „בבקשה בקצה!" ונהג לחתוך, עוד לפני שהספקתי לגולל את פרטי העניין כולו.

יום אחד היה מברח ומבודר, ובמחיצתו מצאתי את דניאל פרסקי, שעשה אז בארץ כתייר (תרצ"ב). הם דיברו על מכרים משותפים ועוד. שרניחובסקי נזכר במשהו ובמישהו ואמר: „בכל מקום שאתה פוגש טיפוסים מוזרים, הגרוע ביניהם הוא זה שחשק לכתוב שירים. הוא איננו מרפה וארוב ליד פתח ביתי, ברחוב, במסעדה — אין מנוס ממנו. טרדן זה סבור, כי אני דיאגנוסטיקון לכשרונות ואוכל לתת לו תקווה, שיהיה משורר. פלוגי מבקש פרוטקציה לעורך, כאילו המלצה שלי תעזור לפתוח שער ל„תוצרתו". לא רק כאן נתקלתי בהם. בהיותי בערים ובעיירות שונות ברוסיה, היו סובבים

אותי ומשאירים בידי קונטרסיהם לעיון ולחוות-דעת. שמעתם שמו של יצחק רוט? האיש כתב שירים וסיפורים בעברית וביידיש והיה בעל-בית דפוס, שהדפיס בהנאה מיוחדת גם את כתבי עצמו. נודמנתי אהו בשנת 1912 בקיוב. נדרשתי מטעם הרשות לעמוד שם בבחינות כדי להשיג רשיון לשמש כרופא אזורי. היתה זאת דרישה פרמא-ליסטית. כחודשיים נתעכבתי במקום, והגה רוזט דבק בי ולא הניחני; השתוקק לחילופי דברים בשאלות החיים והספרות. הייתי קרבן לשטף דיבורו המוגיע, עד שנאלצתי להשתוות. החלפתי את האכסניה שלי ולא השארתי כתובתי. השתדלתי שלא לראותו והתחמקתי מחיזוריו אחרי. אך לרוע מזלי תפסני פעם בשמחה רבה כמוצא אבידה יקרה. נפלתי בפח. כשנפרדנו וכששאל למקום מגורי החדש, שוב עקפתי אותו ונחלצתי. עצם הקוריון לפרטיו הוא חומר לפיליטון משעשע, שתוכלו לקרוא בהעולם ולצחוק הרבה."

— עמיתי שרניחובסקי — נתעורר פרסקי — אני מעלה חשד, שדברייך נתכוונו אלי... שעה ארוכה נשתהיתי אצלך וגזלתי מזמנך. דאוי אני למלקות... קנוס אותי כמה שתקנוס... — לא אלקה ולא אקנוס... ואני מבטיחך להישאר בחדרי... לא אחליפנו... לפי כתובת זו תוסיף לבקרני, ואם אודמן לניירורק, אחזיר לך ביקור תחת ביקור.

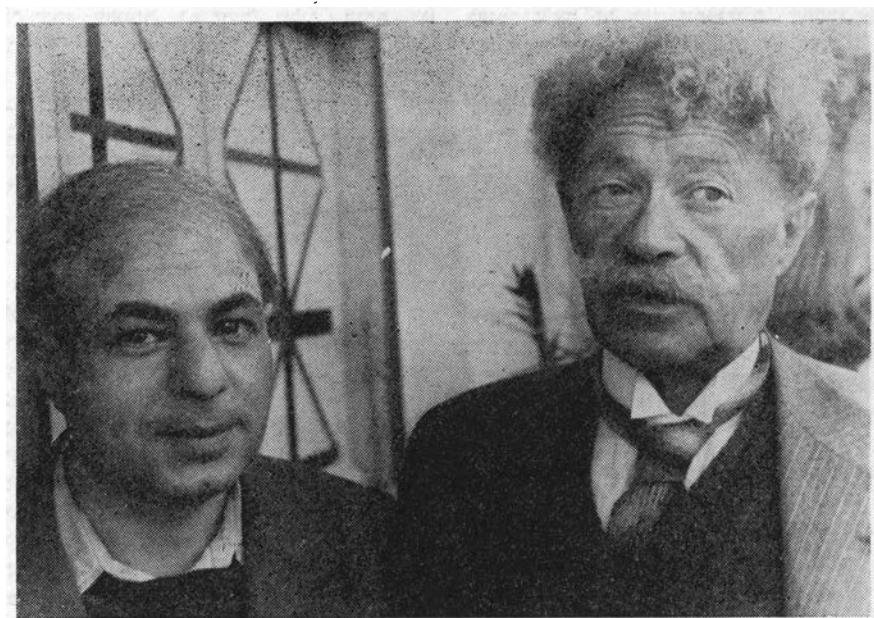
רעיונות ונושאים משותפים

וכך היה אומר: „אין אפיטרופוס וחברתי ביטוח לרעיונות. פתאום מבריק דבר במוחו של אדם, והוא משוכנע שהבריק רק לו בלבד. לאחר זמן לא רב מתברר, כי הברקה כעין זו, מחשבה כזאת, כבר הבריקה גם לבן-אדם אחר. אין לך רעיון בעולם, שאינו נתפס בבת-ראחת ע"י שני אנשים מרוחקים זה מזה.

המוח האנושי מורכב ומסובך מאוד ועדיין לא נחקר עד סופו. מין מכונה המופעלת כמו בקרני-חשמל מסתוריות. אנו עדים בעיקר אצל משוררים וציירים, שרעיון דומה מחשמל אותם בעת ובעונה אחת. מכאן קירבת-דמיון וקירבת-הזוהת של נושאים ותיאורים. כך גם יקרה בשדה המחקר והאמצאות."

פרק באנטומיה ונשיקות

ודי לאון תקציבו הצולע עבד שרניחובסקי כרופא בבתי-ספר עממיים של עיריית תל-אביב. על פני הרקע הזה נתגלגלה ונרשמה שיחתו (חשוון, תרצ"ד): „אני בודק תלמידים,

טשרניחובסקי באחרית ימיו עם א. ברוידס

סות בנשיקות את פני המקומות המעוגלים והגמישים, שנועדו לכך לפי טיבם. אין לך יופי העולה על מזג של טבע ואמנות. וטביעת נשיקה במקומה הנכון היא טבע ואמנות."

תוך כדי דבריו העירותי לטשרניחובסקי, כי שניאור כבר הקדימו, כידוע, בנושא "כן נושקים אנחנו". "נכון!" — הודה טשרניחובסקי — אבל אצל שניאור היתה או הנשיקה תלויה בריגוש ארוטי בלבד, ואצלי נצמדו הנשיקות לצורך הסברת הטדמינולוגיה האנטומית. בכל אופן, אינני אומר לבטל בזה את טעם נשיקותיו של שניאור. הלא בני חבורה אחת אנחנו, ועם כל הקפריזות שלו הוא גבר כהלכה."

מ ר י ר ו ת

ב אותה תשובה סטיאורוטיפית: חבל, אחרת שנת 1935. „משונה ומזור: תמיד קיבלתי את המועד, המישרה כבר תפוסה. תמיד זה קרה כך; מישוה אחר הקדימני ותפס. נתנו לו לתפוס את המשרה. לי לא ניתנה אפשרות למצוא עבודה בבית-חולים יהודי. ואילו, תתפלא לשמוע, אצל הגויים, היה תמיד סיכוי. עוררתי בהם אימון, ולא פחדו להכניסני אל הקליניקה להתמחות. אפילו מינו אותי למנהל מחלקה בצלב האדום. עובדה היא, שלא אוכל להכחיש. בכל פעם

תלמידות. אומר אני להם להתפשט, והם מתביי- שיים. מה הביישנות? כל אברי הגוף הם אותם יחסנים, עליונים ותחתונים גם יחד. כל אבר ואבר ממלא את הפונקציה, שנועדה לו. אין אצלי אבר מכוער ונחות-דרגה. העיקר, שתהיה לאדם בריאות של חושים כדי לחוש בכל אבר את חשיבותו, את יופיו."

לאחר שהייה קלה פותח טשרניחובסקי מגירה בשולחנו, שולף חוברת "ביתר" ומגישה לעיני: „כאן, פרק באנטומיה שלי. עורך אחד סירב להדפיס את השיר מחמת צניעותו האווילית. אבל קלויזנר לא היסס לפרסמו כמתכונתו, אף לא ניסה לתקן ולמחוק. אדרבא! ואם — אמר — יאשימיהו בפירסום פורנוגרפי, עליו האחריות ויעמוד בדיון. בפרק זה, שהתחלתי כתיבתו עוד בפיכטנגרוד, עשיתי נסיון לצייר במידת-מה חלק מן הגוף, העצם וחוליותיה. מופלא וסודי הוא הלאברינט של גופנו ובניין תאיו. חכמת הטבע היא חכמה עליונה ומפארתה."

בדרך כלל נמנע טשרניחובסקי מלשוחח על שיריו, אבל לגבי השיר הזה — הקשור בתקופת לימודיו באוניברסיטה, כששמע שיעורים מפי גדולי פרופיסורים, מנתחים במקצועם — גילה יחס נפשי עמוק. הוא תאריך בדיבורו הוסיף: „בזכות Licentia poetica היתרתי לעצמי לכ-

לעומתי: אה, זה ראש התופפנים... נחלתי אכזבה מרה ונענשתי על יצר התלבטות וכבוד".

שני קצוות לשורה

מקרה אחד אמר לי: „אתה מכיר את הגברת הזיא... בדרך כלל איננה טיפשה, ועם זאת מפליטה שטויות... לפני שעה קלה פגשה בי וניסתה, כבדרך אגב, למשוך אותי בלשוני... רצתה לשמרע מאבטוריטה כמותי אם בעלה, האמן, הוא מן הראשונים בשורה... כן! — ענית לי לה — אבל זה תלוי איך נעשית הספירה וכיצד מתחילים לספור, שהרי שני קצוות לשורה...“

תחנה מטאורולוגית

כנסתי (בשבט תרצ"ו) אל טשרניחובסקי, ובאותו רגע נפרד ממני אדם אחד, לפי מראהו למעלה מגיל העמידה, וביקש סליחה על שהאריך בדבריו והטרידו. בצאתי התפרק טשרניחובסקי, פסע הנה והנה בחדרו הקטן והגיב: „מה לעשות עם ברנש כזה, פאצינט כפול שלי: צרור שירים הביא לבדיקה וגם... ליבמאטיזם יש לו. שיריו הם בסימן־שאלה גדול. אבל הריב מאטיזם שלו בטוח. אילו היה להיפך. בי־גרא, שיגרון מנסר בפרקיו. פאצינט זה, המתכוון להגדיר ולהמחיש לפני את רגישותו הפוגעה בו, אומר לי: „אדוני הדוקטור, אני תחנה מיטיאר רולוגית. עצמותי קולטות מראש את חילופי היובש, הלחות, החום והקור“.

„אמת — מאשר טשרניחובסקי ומוסיף — כל אחד, לפי נסיון מיוחשו מקדים להרגיש ולקבוע את השינויים במג האוויר. האיכר, הדייג, קברניט האניה, והגשים, בימית החורף, איך הן מסתכלות בשמיים ומנצלות הפוגה־שליגשם כדי לתלות כבסים, לייבש כותנות ותחתונים“.

אילו הייתי עם רובה ביד!

הבוקר (י"ד אייר תרצ"ו) שמעתי, כי טשרניחובסקי נורה ונפצע בידי ערבי. כל עוד רוחי בי נחפזתי אליו ונעצרת מול מרפסת חדרו (הוא גר ברחוב אחד־העם פינת חשמונאים, בקומת־הקרקע), הסתכלתי בחלוק ולא ראיתיו. מתוך חדרת לב עליתי במדרגות המסדרון האפ־לולי, ולצלולי פתחה את הדלת הג' מאיר, בעלת הדירה, שהמשורר התאכנס אצלה. על שאלתי השיבה, שהדוקטור יצא וביקש שימתינו לו. כעבור רגעים אחדים חזר ומתוך תיקו הוציא מצרכי מזון, אשר קנה בחנות המכולת הסמוכה. שמחתי לראותו ורווח לי. פתחתי בשיחה בנוגע

שהצרכתי להיעזר במוסדות שלנו, היתה לי הרגשה קשה, לרוב נכשלתי. רציתי להעלות את איזה (שם בתן), רציתי שתהיה בארץ, הנה, כרגיל, שוב תירוצים ודחיות. בסופו של דבר הלכתי אל קרוסבי (מן הפקידים הגבוהים בממ"שלת המאגדאט) ואת הסרטיפיקאט השגתי מידו במישרין“.

כך וככה...

משורר כשאל טשרניחובסקי לא נמלט מהתנגשות עם טעמם של עורכים. על מקרה אחד, לפחות, יכול אני להעיד. בשעתו מסר שיר בשביל „מאונים“, שלא נראה ליעקב פייכמן, אשר שימש אז עורך הירחון. לאחר חיבוט־ירעות החזיר לו באמצעותי את השיר בצירוף דברי התנצלות.

טשרניחובסקי פתח את המעטפה, קרא את האיגרת, עיין בשירו המוזנח וסח לי: „אולי צדק פייכמן, השיר באמת חלש ולא שיכללתי אותו עד גמירא. אבל — משך פתאום בקצה שפמו — בך־אדם גותן את, פאוסט, את, הרמן דודותיאה ובינתיים ככה... כך וככה... איך אפשר תמיד לכתוב פאוסטימ“.

בעיני הגהה

כ(דבריו): „חושבים אותי למגיה רע ונמנעים לשלוח לי הגהות. נכון, אינני מסוגל להיות מגיה ועורך דברי אחרים. אך יש לי חוש מיוחד לצוד את השגיאות בשירי, שנעלמו מעיני המגיה המומחה והעורך הנכבד. בעל היצירה, המוחזק למגיה רע, הוא, בסופו של דבר, המגיה הטוב ביותר לדברי עצמו. ועוד: אם נשמטה מן ההגהה שורה, שלא הדגשת בה — סימן, שהיתה מלכתחילה מיותרת ונשתרבה ללא צורך“.

ראש התופפנים

חרי מסיבה מרשימה שערכו לו יודיו, שוחרי שירתו (כסלו תרצ"ו) פנה אלי: „האם באמת סוברים, שאני להוט אחרי הכבוד? — אינני אף לשבת בראש השולחן ולשמש בבואת ראווה. פעם נכשלתי בכגון דא. ומעשה שהיה: בעודני תלמיד הגימנסיה עשינו גימנאסטיקה. ערכנו תהלוכה וצעדנו באמצע הרחוב צעידה ממושטרת. ראגתי לתלבושת מיוחדת, לכובע עם קוקארדה (סמל צבאי) וחגדתי חגודה משובצת כוכבי־זחושת מבריקים. נאסף סביבנו קהל סקרנים, ובטוח הייתי כי אעשה רושם כאופיצר, כנגראל. והנה הצביע עלי זאטוט אחד וקרא

בסוד המדיצינה...

פ עם, בערב, חזרתי עם טשרניחובסקי ושם עונובין משיבת ועד אגודת הסופרים. בפנית רחוב שייקין חלף אופנוע רועש, ועל מושבו האחורי הורקה נערה משולהבת. ששע רותיה התגנפו לצדדין.

שמעוני נרתע וקרא: שחצנות! הלא זאת דציחה! נהיגה כזאת עלולה לקפח חיי אדם! ציחק לו טשרניחובסקי והעיר במשובה: זה בסדר גמור, הבחור הרקיד אותה כהלכה. כשאני רושם רצפט (תרופה) לפאצינט, אינני שוכח לתת הוראה מפורשת: לנער לפני השימוש.

שמעוני הסמיק... והגיב: יקירי הדוקטור, אל תכניסנו בסוד המדיצינה שלך...

ה. הצדקה ש בפיוור האומה

ה וא סיפר: בגדודי על פני ארצות וערים ולאחרונה במסעי לקונגרס של פא"ן קלוב, נתקבלתי ע"י חוגי הציונים ושוחרי הלשון העברית. לפעמים הקבילו פני בתחנת הרכבת או ליד דציף האניה. פעם, לקראת באוי, הפתיחה אותי חבורת צעירים בקול זימרה ובריבוד חסידי ארצישראלי. אחד הסופרים הסלאביים, ציר לקר נגרס פא"ן, פנה אלי בתמיהה: „אדוני, בעצם מי אתה? מה משרתך? הנה אף אני מייצג עם גדול, אבל בכל מקום, מעבר לגבולות מולדתי, הנני כסופר — בודד ועוזב לפנשי. ואתה, סלחנא לי, קוליגה נכבד, הנך, כנראה, גם פירסומאי חרוץ ובר-מול, אירגנת לעצמך קבלות פנים מוצלחות.”

הסברתי לו כי אני בן לעם יהודי המפורז בין כל העמים. אסוננו הגדול, הפיזור, גורם לפעמים — ובמקרה דגן — גם קצת נחת. זוהי ה„צדקה“ שעשה הקב"ה שפיזר אותנו בין האומות.

על הריתמוס

ה ודאיתי מחרות שירים לטשרניחובסקי (תש"ו רי ת"ש). בשעת קריאה התחיל מנתר ומתריס: „מתי תהיה תקנה לריתמוס שלנו? משהו צולע, פגום. צריך ללמוד את תורת המשקל. יש גם צורה ותבנית, שהתוכן מחייב. בעל אומנות חייב להכיר יפה אומנותו. אבל בכך לא סגי. חוקי היסוד וסעיפים בשירה, ובספרות בכללה, צריכים לצמוח מבפנים, מתוך צורך אורגני של היוצר, של היצירה. מי שיבוא לכתוב רק לפי הטכניקה החיצונית, שהוא ירכוש ויתאמן בה, הוא טיפש ולא יצלח. החוקה הסכנית היא תוצאה של היחוד וריתוך וגילום של סגנוני צורה-וצליל. כל אמן בהתאם לאופיו, בהתאם

לסדר-היום של ישיבת ועד אגודת הסופרים הקרובה. בינתיים בא ידידי, זקן העיתונאים, ברציון כ"ץ. פניו הביעו בהילות ופיזור, הוא התחיל בדיבור מרוגז ומגומגם: שמעתי ש... ש... כאן הפסיקו טשרניחובסקי: אין לחזור על שמר עות, ואל פאניקה... עיניכם הלא רואות. חי אני וקיים... חיי בר-אדם תלויים במזל, במקרה עיזור ומצלח... אמש ביקרתי, מטעם חברת-ביטוח, אדם אחד בראשון-לציון וחזרתי באוטובוס של ררוס-יהודה. ישבתי על הספסל הראשון, מאחורי הנהג, והנה בקירבת בית-דגון, מפרדס סמוך, חלף על פני כדור החטאי את המטרה...

בשעת דיבור חתך פרוטות לחם, מדח אותן בחמאה, שם לפנינו גבינה וזיתים, העמיד בקבוק קוניאק והזמין אותנו לכוסית „לחיים“.

לאחר שהייה טילטל בלוריתו, התנשם והוסיף: „אילו הייתי עם רובה ביד! אילו היינו מגויסים ולוחמים! אבל להיות במצב של מחוסרי-ישע, מופקר ליריה מן המארב ולאפשרות להישאר פתאום אינוואלידי, או לצנח הרוג — זה באמת טיפשי ומעליב.“

הידיעה על המקרה לא נשארה בגדר סוד ועשתה לה כנפיים. במאמר ראשי של „דבר“, ט"ו אייר תרצ"ו (7.5.36) נאמר בין היתר: „שניים אלה מסמלים את הפורענות השוררת בארץ: עצי תרבות הנכרתים, שדות-תרבות הנשרפים — זה כפשע שהיה בין גדול השירה הישראלית ובין פליחת גולגלתו ע"י כדור הרוצח. — — — שאל טשרניחובסקי ניצל לנו והשירה העברית תתגדל ותתקדש לשיריקת-הזודן של כדור המת-נקש“.

עוד באותו חודש כתב טשרניחובסקי שני שירים: „במשמר“ (13.5.36), שבו מדובר על מלחמת-מיצוה עם „אדם המידבר, כמה ביוה וצמא דם“ ו„שיר ערש“ (23.5.36), הקשור בסיוטי המציאות הברוטאלית, ובו קריאה להתגבר עליה.

משהו על המוות

כ ודבריו: „אינני בעל אשליה. הכל עומד בסיומן הפטירה. גם רופאים הולכים לעולמם. הנה אתה חי ופתאום — סטופ (עצור), אלא שאין לירוא מפני המוות. זאת היא פורענות טבעית, ביולוגית, דווקא משום כך, כל עוד לא הגעת לסוף פסוק, גמע מן השיקוי שטעמו מהנה. נודמנה לך ריבה נאה, החזק בה ואל תהיה הססן. היא מוה, והמוות מוה — הם שני צדדים של מטבע אחד.“

כהלכה" אתה-תגשפ אתה משוררנו את נכדו הקטן ונהנה להשתעשע עמו. יום שתנכר הגיע לתל-אביב היה טשרניחובסקי קורן: "הנכד בא!" סימן, כי איננו מוכן להיפנות לעניינים אחרים. אלכסנדר גדל, סיים לימדיו בטכניון ועתה הוא מהנדס חשמל. נשא לאשה אחת מן הצבריות ובנו הבכור נושא את השם שאול, נצר חי ושארית למשורר המנוח.

במסיבה כפרית

ה שיר הראשון של טשרניחובסקי, "בחלומי", ראה אור הדפוס בכתיבה-עת "הפיסגה", שבארצות הברית (גליון 31, כ' כסליו תרנ"ג), ובמלאת חמישים שנה לפירסומו הוחג המאורע בעולמנו הספרותי. המשורר הוזמן או לנקודות ישוב שונות בארץ. פעם נצטרפתי אליו והש-תפתתי עמו בתכנית אותו נשף, שנערך בקיבוץ גבעתי-חיים.

הרגשת-הג אפפה את חברי המשק וקהל המתכנסים מהסביבה הקרובה. הדר האוכל נתמלא עד אפס מקום, ומבטי סקרנות הופנו לעבר המשורר והדרת בלוריתו. טשרניחובסקי היה עליו ושחק, ובפשטות נענה לאלה שהקיפוהו, ואף העניק חתימתו למעוניין במזכרת זו.

הפוח בשם ועדת-התרבות השמיע דברי ברכה לאורח היקר והטעים, כי המסובים כאן הם מקיימי חלומי של "וולולה שוטח", הירוע מן האידיליה כחום השמש". הוא הנער ההוזה והמטכני, לא זכה, אבל בעקבותיו, שהונצחו בדרך השיר, יצאו חלוצים ציונה וזכו להגיע. כן הובעה למשורר משאלה ותקווה, שישתדל לתת ביטוי למאמצי המתנחלים בעמק חפר.

ההזמנה הזאת עוררה, כנראה, את טשרניחובסקי לייחד אחר-כך את עיקר דבריו לאקטואליות שבספרות ובאמנות. בין היתר הסתייע בשירו "עייט, עייט", שנתפרסם ב"מאזנים". בשיר זה — אמר — העליתי מראות טבע, את האתמוספירה מסביב לעוף העז והדרורס. הקפדתי על הצד הפלאסטי, על הרייתמוס. אבל אם תרצו, אפשר לראות ולמצוא בשיר הזה, בעייט הזה, סמל למצבנו בארץ, סמל לשחור ולזרון האופפים אותנו, את האנושות כולה. אחרת היא אם המי שורר מעתיק ומבליט במכוון מאורע קונקרטי, או עלול הוא להצטמצם ולהצטמק; מי שנצמד לתחום האקטואלי המוגבל, בלי יכולת להתרומם מעל לשטחו הנמוך, לא יוסיף לעצמו, וגם לדורו לא יוסיף הרבה. לפיכך אינני גורס את התביעה החוזרת ונשנית אצלנו, שמחובת המשורר לשיר על הפר המצטיין בתפקידו, על הרפת ועטיני הפרה השופעת, על הלול ותרנגולותיו המטילות.

לנופי עולמו, נוהג לשכלל ולסגל לעצמו את כלי ביטוי. פעמים הוא מורד בטכניקה המקובלת ומנסה להשתחרר משיעבוד חוקיה, וכך נולדת מסגרת חדשה. אך תמיד נחוצה, בין לשמרנים ובין לחדשנים, אינטרפרטאציה מוסיקלית, נחוצה הקפדה על הרייתמוס, שבלעדיו השיר לא יהיה שיר. אצלנו מדולדל החוש הרייתמי, המילודי. לגבי מחוסר רגש מוסיקלי, הרי כל יצירה מוסיקלית היא עול וכבלים. כלום יאמר הצייר שהצבעים הם עול? הוא חי את הצבע. הצבע הוא אופי ונשימה שלו. לכן, ידידי, ראשית חכמה: מילודיקה נכונה, ריתמוס מסודר; זה תנאי מוקדם להצלחת השיר. פוניאל? (בנת'?)

בין טשרניחובסקי לדוד פרישמן

יצד זה קרה — שאלתי את טשרניחובסקי — שבשעתו התחיל לתרגם את "איליאס" ובמקום חתימתו באה חתימת דוד פרישמן. השיב לי: "הדבר כבר נשתכח, ואינני שומר לו כל טינה. פרישמן עשה או בתוך שלי כבתוך שלו, בלי שהיה יכול להשוות אל המקור. הוא לא ידע יוונית, ועריכתו פגעה בו. לכן לקחתי ממנו את המאנוסקריפט של תרגומי. ידידי בן-ציון כץ העלה את הטמפרטורה מסביב לפרשה זו, והיו לה הדים רבים. קח את "התקופה", ספר ראשון, משנת תרע"ח, ושם תמצא בירור וכעין הצטדקות, שלרגל חילוקי-דעות בינינו נאלץ הוא, פרישמן, לקבל על עצמו את מלאכת התרגום. אך בדיעבד, מן המד יצא מתוק, נתחזקה בי האמביציה להמשיך בעבודה, שאני עוסק בה זה שנים ומתקרב לסיומה".

אבל לא זכה לראות את היצירה-התרגום בדפוס. התרגום השלם של איליאדה ואודיסיאה, במהדרה מהדרת, יצא לאור בשנת תש"ד (בהוצאת שוקן). כשנה לאחר מות טשרניחובסקי.

המשורר ונכדו

יעת ארוחת הצהריים. נכנסתי (תש"ב) אל טשרניחובסקי. על שולחנו אגרטל שושנים, הוא, טשרניחובסקי, הגיגי חודה שלא כרגיל. תפס בזרועי: "שב!" ובעצמו נעלם לדגע ותיכף חזר מן החדר הסמוך. הביא בקבוק יין ותופינים. "גו, לחיים! וגה אני סבא!" השמחה האירה את פניו. לב המשורר צהל ורן לקראת הרך הנולד. ואחר כך, כל פעם שהייתי פוגש את טשרני-חובסקי נחפו אל התחנה המרכזית של האוטובוס סימ, ידעתי כי הסבא ממחר. אל נכדו אלכסנדר, אשר בחיפה. בשבוב משם היה מספר בשבחו של הפעוט והיה מראה מתוך חדרו תצלומי: "בחורץ

האפשר למען ריפוינו". את המכתב הבאתי לטשרי ניהובסקי, שיחתום עליו כנשיא אגודת הסופרים. לא מצאתיו בחדרו; השארתי בידי בעלת-הדירה את המכתב, והוא הוחזר לי למחרת בצירוף הערותיו: „א. אינני יכול לחתום על הדברים האלה. יוצא, כאילו עד היום לא התעניין פרופ' מ. בחולה. ב. אין מבקשים פרופיסור שיעזור ככל האפשר; הוא עושה ממילא. ג. הפרופ' מ. לא ידחה ניתוח — אם אין צורך לדחות אותו, מכיוון שהחולה נמצא כבר בבית-החולים. ד. על כל מכתב אחר אחתום בהפץ לב. כאן דרוש ניסוח ראוי“.

בהזדמנות זו עלי לציין, כי טשרניחובסקי לא הקפיד בענייני הקורספונדציה, ובעיסוקו הציבורי באגודת הסופרים היה חותם על מכתבים שונים, המוגשים לו, אך הפעם ראה צורך לדקוק בפרטי פרטים. מסתבר, שהצד הרפואי המקצועי עורר אותו להחמיר ולהסתייג. „המדיצינה — הסביר לי אח"כ — איננה מליצה. פה עליך להיות זהיר שבעתים“.

איגרתו צוואתו לכינוס בחולדה

חדשים אחדים לפני פטירתו של טשרניחובסקי נערך כינוס סופרים כללי בקבוצת חולדה (ד' בסיון תש"ג), ובתפקידו כנשיא אגודת הסופרים נדרש להשמיע דברי פתיחה קצרים. הוס"כם בינינו להסיעו במונית קטנה, מכיוון שמצב בריאותו היה רופף, ומחלתו (סרטן הדם) כבר קיננה בו. סרתי אליו בשעות הבוקר המוקדמות ומצאתיו בחלוקי-בית מהוה. הוא התגלח ונפצע בלחי ובסנטרו. הדבר הביאו לידי עצבנות; פנה אלי בהחלטיות: לא אוכל לנסוע, הכינוס ייערך גם בלעדי. מסורגא את ברכתי להברים, ואל ידונו אותי לכף חובה.

בנתי לנפשו, וכל שידול ושיכנוע מצדי נראה מיותר. הסתפקתי אז בכך, שנעתר לי והסכים להעלות ברכתו בכתב. כתיבה זו עלתה לטשרי ניהובסקי בקושי רב; „לא התנסיתי בכגון דא. והעסקן הציבורי ייטיב לעשות זאת ממני“, העיר בשעת מחיקה ותיקון, עד שהמשפטים הניחו את דעתו. הוא העתיק את „חיבורו“ באותיות ברורות וגמרצות, ומאוד שמה לשמוע מפי, שהניסוח חד וחלק ובסדר גמור.

אל הכינוס הגיעו סופרים מכל חלקי הארץ, והמעמד היה חדור אותות המכאוב והחרון על הטבח בארצות הכיבוש הנאצי. אשר ברש קרא „יזכור“, שחיבר לזכר חורבן קהילות יהודי אירופה, ובין המדברים היו: יצחק גרינבוים, פרופ' ב. דינבורג (דיגור), ד"ר א. א. קבק, פרופ'

כל זה יפה ונחמד. אני מעריך מאוד את המעשה הישועי של החלוצים, אבל לביטוי השירי יש חוקים ודרכים משלו... אני אכתוב רק לפי ההזר מנה, שאקבל מעצמי...

טשרניחובסקי וגדוד הכבאים

ין אלה שחגגו את יובלו הפיוטי של המשורר בשבט, תש"ג (פברואר 1943), היה גם גדוד הכבאים בתל-אביב. על אף מזג האוויר הסגרירי באותו ערב בא טשרניחובסקי אל המסיבה, אשר עליה סיפר לי את רשמיו: נכחו כל אנשי המיפקדה, הקצינים והמדריכים, הזקן שלהם, אבא כהן, מסר לידי תעודת חבר-הכבוד הראשון. בחיי זכיתי לאותות הצטיינות שונים, אך אות-הצטיינות זה יקר בעיני במיוחד. האש — פתח בדברי דרוש — היא אחד מיסודות הבריאה. יש אש קודש, ולעומתה יש אש זרה ופרועה, אשר מחובתנו לעצור בעדה, לכבותה. שנים רבות עוד נצטרך להיות כבאים-אמנים. היטלר הרשע הטיל בנו שריפה גדולה. העולם עולה בלהבות, ואנחנו ראשוני הנשרפים. עתה המצב גרוע יותר משהיה בימי האינקוויזיציה. לפתע תפס ומשך ברש מעילי והדגיש בהתי עוררות: „הקריאה בעשרת הדיברות, לא תרצה! היא מיצווה של כבאות — כיבוי יצר הרעיה. נינעץ בלוריתו: „נער הייתי ופעם עורתי בכיבוי דליקה, שנתפשטה ברחוב שלנו, בבית סמוך. האש השתוללה באכזריות, וכמעט נסחפתי בגלי העשן. המאורע הזה זיעזע אותי. באותו פרק זמן הרביתי לחלום על דליקות. לילה אחד הבהלתי את אמא אבא בצעקותי מן השינה. בחלומי עלה באש בית-המקדש. ראיתי את עצמי רץ באפסית-כוח, ובידי דלי מים. האש גוברת, בולעת את הדלי ונכרכת סביבי. מאז, בכל מקומות נדודי, אני קרוב קירבת-נפש אל „פרוארניקים“, ובארצנו על אחת כמה וכמה“.

מכתב וניסוחו

ר רפאל זליגמן, פילוסוף וסופר עברי, נתון במצוקה רבה וחולה. הוא הוכנס (אייר, תש"ג) לביה"ח העירוני „הרסה“, והחלו בדיקות שונות. לבסוף העבירוהו למחלקה הכירורגית, ובה שכב למעלה מחדשיים. בשעת ביקורי אצלו התאונן על חולשתו הכללית, על מחושיו המעיקים, והמריצני לפנות אל פרופ' מרכוס, מנהל המחלקה, כי יחיש את הניתוח, לכאן או לכאן.

כתבתי מכתב לפרופסור וביקשתי ממנו „להתי עניין בהקדם במצבו של זליגמן ולעזור ככל

דוגמתה לאומתנו למן היותה לאומה, אין בידינו שום נשק אחר, מלבד האחדות. אחדות כל ישראל למלחמת קיום.

תהיה עליכם שרייה רוח אחת אמיתית וידי דותית אישית, למדות כל הגינויים הגדולים ופילוגי הדעות, שבלתם אי אפשר לו לציבור של סופרים מפותח, מגומד וגוטה מטבעו לאיני דיכודאליזם.

אם בשעה דעה זו נהיה מאחדים, לא יצליחו עלינו כל כלי משחית ושום התנקשות של אויבנו היותר גדול; ברוח זו אין לנו אלא לפעול ולעשות כל מה שאפשר לטובת העם ולגאולתו בארץ ישראל.

ומאחל אני לכם, שהכינוס הבא יתקיים במהרה בימינו, בזמנים יותר טובים לעולם כולו ולנו — העומדים על גפשונו.

שלכם בכל לב

שאל טשרניחובסקי

יוסף קלוזנר ודוד שמעוני, מובן מאלי, שאיגרתו של טשרניחובסקי נתקבלה בתשואות, אך מן הנוף האנושי, ליד שולחן תנשיאות, חסרה דמותו האימי פוזאנסית, ובסתר הלב היתה חרדה לשלומי.

לדברים שהושמעו בכינוס ולהחלטותיו, הוקדש ב„מאזנים“ מדור בשם „מן המיצר“. לרוע המקרה נשמטה איגרתו של טשרניחובסקי, ורק לאחר חקירה ודרישה אצל הכתבנית המעתיקה ובבית הדפוס נמצאה העמודה בין שאר הניירות. עם הקמת „בית טשרניחובסקי“ מסרתי לה, חדר המוזיאון עמודה זו, שנשמרה אצלי ימים רבים. עתה יפורסמו בזה לראשונה דברי האיגרת הגנוזה — דברים שהם בבחינת צוואה לכלנו, ותוכנה עוד חי וקיים על רקע ימינו אלה:

„חברים יקרים, יקרים מאוד,

לצערי הגדול, אינני יכול בשום אופן להשתתף בכינוס שלנו — בחולדה, אבל בלב ובנפש אני אמכם.

בימי המצוקה הגדולה ההשואה, שלא היתה

ממכתבי טשרניחובסקי אל ביאליק

ביאליק היה עורכו ומו"לו של טשרניחובסקי. בכרכים י"ג-כ"א של „השלח“, שביאליק היה עורך מדור הספרות, נדפסו אחד עשר משירי (בין הריים, „כחוס היום“, „בגן“, „הכף השבורה“, „פרחים לאחר קציר“, „לילה לילה“, „שיר מזמור לבני תובל קין“, „במאסר“, „ברה'לה חולה“, „ויש ששר של חורף פזרן“, „עולת רגל“). בכמה משירים אלה הירשה לעצמו ביאליק להכניס תיקונים, על-פי הסכמתו מראש, ולפעמים לפי בקשתו, של טשרניחובסקי. „כחוס היום“ נכתב על-ידי ביאליק כמעט מחדש, וכמה משירי טשרניחובסקי נפסלו על-ידי ביאליק; כל זה לאחר שכתב ביאליק על השיר „לנכן“, „לנכן התופרת לא בא כבושם הזה. אמור לו למזיק זה טשרניחובסקי, שמזיק הוא. ראה ניבאתי: עתיד הוא, מזיק זה לשים בידו את כתר המשוררים על בלויתו — ואני אאסוף את קרחתי הטובה ואקרא ראשון לראשונים: „יחי המלך“ (במכתבו אל קלוזנר מיום 20.10.30).

ביאליק היה גם המו"ל של ט.ש. והוציא לאור ששה ספרי טשרניחובסקי אלה: „שירים“, „היאוותה“, „מחברת הסוניטות“, „סיפורים“, „ספר האידיאליות“, „החליל“, על „מחברת ה-סוניטות“ לט.ש. שהופיעו ב„דביר“, כתב ביאליק: „בסוניטות אלה, שכל אחת מהן היא ככלי גביש יקר בשירתנו, הגיע רוחו של המשורר בכל הנוגע לבניין השירי, למוסיקליות ולשיכלול הצורה, עד למרום הגבוה, והן מיוחדות במינן בשירתנו העברית מימי היותה ועד היום“.

כשלושים שנה עמדו שני האישים האלה בחליפת מכתבים, ומזו נשמרו בארכיון ביאליק

יחסי אהבה והערצה הדדית שררו כל הימים בין שני משוררי הדור, בין ביאליק וטשרניחובסקי. כבר במסתו „שירתנו הצעירה“ כתב ביאליק על טשרניחובסקי כעל מבשרה ואביה מחוללה של שירה זו, העולה בתרועה. ועל כך חזר ודיבר בנאוסי המילואים שלו להוצאת טשרניחובסקי על יעקב כהן ועל שניאור (באסיפת „חובבי שפת עבר“ באודיסה, מרחשוון תרע"ד): „אם זכינו לשני משוררים כאלה, כשניאור וכהן, שלא פיללנו עליהם לפני עשרים שנה — הרי זה פרי נצחוננו של טשרניחובסקי“. ובמסיבת הכבוד שנערכה בירושלים בתמוז תרצ"ה, במאות ארבעים שנה ליצירת טשרניחובסקי, אמר ביאליק את שבחו בפניו: „איני יודע אחר חוץ ממך בשירה העברית, שהמלה נתונה אצלו בפלס זהה, רק לפי ההכרח הפנימי. ומכאן הבהירות והזוהר השפוכים על שיריך“. ומצד שני, כשמלאו לביאליק חמישים שנה, כתב טשרניחובסקי: „חובה עלינו להראות בהוכחות ובראיות בהסברת אותה התופעה ההיסטורית, שאנו קוראים לה ביאליק. צריך שיהא ריח של אקדמיה נודף מכל תוכו של, מדרש ביאליק. לא פראזה ותשבחות, אך חקירה נאה לשמה. צריכים אנו למה שיראה לנו על מה אנו אוחבים את ביאליק ומדוע יש לאהוב אותו וכיצד נתן לנו מה שנתן“. הוא המליץ איפוא כבר אז על ההוצאה האקאדמית של יצירת ביאליק. ובמאמרו „אמן השירה“ ב„רימון“ (ברלין תרפ"ג) עמד על הערך האסתטי-האמנותי שביצירת ביאליק. ואת כל אהבתו והערצתו הביע בתרצ"ג (ליובל הששים לביאליק), במאמרו „לבו של ביאליק“, ב„מאזנים“.